

til »en meget sød, lækker og sund spise« (1798; 12), og landøkonomiske skribenter mente, at det burde dyrkes, især til heste – »hvilket dog er forbundet med vanskelighed, da det kun gror frodigt, hvor der er stående vand« (3, 4). Af samme årsag gav det forslag, at Industriselskabet i Lollands stift og Det kgl. Landhusholdningsselskab med præmier skulle opmuntre til mannagræsavl, ikke noget resultat (20).

Frøene tjener i naturen som næring for ænder o.a. fugle samt fisk, bl.a. foreller, men er også et fortræffeligt husdyrfoder, som med begærlighed ædes af gæs, høns, kvæg og svin (21). Græsset kunne slås flere gange under vandet og bruges som staldfoder (22). Avnerne o.a. rester fra grynstampningen egner sig til fedning af svin og kapuner (7). »Giver man kreaturer, af hvilke man får mælk, mannagryn at æde, så får mælken en meget behagelig smag og er tjenlig til at lave de fineste oste af«, og avnerne blandet med bærmæ til svin gør dem »ikke alene hurtigt fede, men flæsket er også ypperligt og man kan af sligt flæsk få lige så gode skinker som de vestfalske, især når man vil fodre svinene med selve mannakærnerne« (1838; 5).

Stråene af denne art og af Høj Sødgræs (*Glyceria maxima*) er i Jylland og på Fyn blevet brugt til kornbånd (23), af østfynske husmænd desuden til dække på kartoffelkuler (24).

Mannagrød er let fordøjelig og kan »blødgøre bugen« (1648; 25). Grynene står opført i farmakopeen 1772.

LITTERATUR: (1) 697 386,388; (2) 36 5,233f; (3) 739 1,1796,552f; (4) 398 1806,89; 189 1821,342; (5) 718 164f; (6) 546 7,1919,2; (7) 677 1758,129,131,388–95; (8) 696 1761,185 jf. 36 5,1769,233; (9) 728c 1, 249f,253; (10) 764 1,20,511f; (11) 764 2,12; (12) 924 1,1798,288; (13) 653 2,1802,180f; (14) 57b 2,82,703f; 718; (15) 880 1810,23; (16) 398 1821,102f; (17) 318b; (18) 57b 2,1806,703f; 825 100f; (19) 942 67f; (20) 189 1821,341–43; (21) 799 1775,41; 739 1,1796,552f; 398 1806,89; (22) 653 1802,2,779; 398 1821,102; (23) 739 1,1796,537; 398 1806,74; (24) 634 12164; (25) 697 388.

Svingel, *Festuca*

Svingel-slægten er bladrige topgræsser med parvise eller enkeltstillede topgrene og hvælvede småaks. Den meget alm. ENG-SVINGEL, *Festuca pratensis*, har 30–60 cm høje strå; KÆMPE-SVINGEL, *Festuca gigantea*, i lunde og krat bliver indtil 1.20 m og har meget lange, nikkende grene, mens RØD SVINGEL, *Festuca rubra*, ved grøfter

og på enge har krybende jordstængel og ofte rødlig top; STIVBLADET SVINGEL, *Festuca duriuscula*, på overdrev og tørre bakker er højere og stivere i bladene.

Svingel 1793ff er oprindelig navn til Giftig Rajgræs 1622ff (s. 89), af svinge = dingle (som følge af forgiftningen) (1). – Færøerne: *lundasina* (Rød Svingel), af *sina* = gammelt visstent græs; gror hvor lundi (søpapegøjen) yngler (2). Frøene af Stivbladet Svingel er et godt påfuglefoder og Kæmpe-Svingel »et ypperligt fodergræs for heste og hornkvæg«, men anses for at skade får (1796; 3).

Eng-Svingel blev først fra 1880'erne almindeligt dyrket i Danmark som kvægavlsgræs (4) og er fortsat hyppigt dyrket til græsning og høslæt.

Folk, som var blevet rasende, skulle have svingelkorn (denne planteslægt eller koriander? bd. 2) sat på brændevin (Skagen; 5). – Færøerne: børn som lider af tarmluft eller hård afføring skal have et vandudtræk af Rød Svingel. Man kan pådrage sig en kløende hudsygdom af at færdes i fjeld, hvor planten gror (6).

LITTERATUR: (1) 689 1,592; (2) 751 109 jf. 223; (3) 739 1,549,550f; (4) 191 2,286; (5) 161 1906/24: 1178; (6) 752 35,99.

Hejre, *Bromus*

RUG-HEJRE, *Bromus secalinus*, udvikler $\frac{1}{2}$ –1 meter høje, kraftige og glatte strå med store grønne småaks, som når de rystes i moden stand giver en ejendommelig raslen. BLØD HEJRE, *Bromus mollis*, er overalt tæt og dunblødt behåret, småaksene æg- eller lancetformede, mens AGER-HEJRE, *Bromus arvensis*, navnlig kendes på de tyndere topgrene og rødviolette eller hvidbrogede småaks.

Navnet *hejre* er fra 1561 brugt om disse og andre græsarter og beslægtet med norsk hagr = hestehår, rimeligvis fordi nogle hejrer har lange børsteagtige stakke; måske i stednavnet Hejrede 1374ff på Lolland; *garse* Bornholm 1755ff til skånsk gasse om hejrearter i korn.

RUGHEJRE 1767ff, planten har været et meget almindeligt og ondartet ukrudt i rug- og hvedemarken, men er nu yderst sjælden; *hareurt* o. 1700, *hejrehavre* 1793–1877, *rugsvingel* 1877–1914.

BLØD HEJRE 1793ff, *ladden hejre* 1688–1900, *havregræs* 1819ff, Jylland, Fyn; *dansk rajgræs*

1837–99; *hundehavre* og *gåsehavre* Jylland er nedsættende, *knokkelhavre* Sundeved, *pottemandsgræs* Slesvig.

AGER-HEJRE 1796ff, *blåtop* 1860ff, *silkegræs* 1860–77, Lolland 1864, Bornholm o. 1870, toppen kan have et silkeglinsende skær, *kæmpegræs* 1877–1906 og *kæmpesvingel* 1879.

LITTERATUR: 689 1,220ff; 148 11,146.

UKRUDT, TIL FODER

Rughejren kendes fra fund i yngre stenalder bopladser og er sikkert fulgt til Danmark med kornavlén (1). Da frøene har omtrent samme størrelse og vægt som småkornet rug, var det vanskeligt at rense dem fra sædekornet, og hejren hørte derfor til de mest udbredte og forhadte ukrudtsplanter (2); desuden fik rugbrødet en mørk farve og bitter smag, nydt i større mængder skulle det virke bedøvende (3). – For halvandet hundrede år siden var hejren mange steder så almindelig i kornet, at den ufrivilligt blev »dyrket«, en rugmark kunne give mere hejre end udsæden (1). En prøve af et parti rug, som 1802 skulle sendes til Norge, viste sig at bestå af 32 pct. rug befængt med meldrøjer, 38 pct. hejre, 4 pct. klinte o.a. ukrudt, 17.5 pct. fejeskarn, resten var andet frø, avner, sand etc. (4).

Under de omstændigheder havde hejrefrøene en vis værdi. Man trøstede sig med, at: var ikke hejre og klinte, da fik bondens børn inte(t) (1682), hejre og klinte er bedre end inte (5), se s. bd. 2. Den ende af rugmarken, hvor hejren stod tættest, skar man til hestenes hakkelse (6). På Mors er bagt brød af hejre og vikke (7). Hist og her på Sjælland blev hejren i 1500- og 1600-t endog dyrket som foder- og brødkorn. Den nævnes 1531 som del af sædbeholdningen på Nykøbing F slot, 1679 har Søholm gods bønder lånt 6 skp. hejre og 1683 svarer Førslevgård SSjælland hejre i landgildeaftgift tillige med byg, rug og havre. På Langeland blev sået omtrent lige dele hejre og rug for at drøje rugmelet (8).

LITTERATUR: (1) 443 210f; 191 2,326; (2) 146 3, 1759,157–66 (anvisning til udryddelse); (3) 739 1, 1776,555; (4) 688b 1819,119f; (5) 878 1,9f; 153 9, 1936,52 (1741); 394 58,68 (Falst., SFyn 1778); (6) 792 4,1794,350; (7) 328g 50; (8) 156 4,2,9; 123 1,31 jf. XXXVff; 25 54; 568 155; 161 1922/23: 2615.

DYRKNING

BLØD HEJRE blev dyrket i Danmark (Vendsyssel)

fra slutningen af 1700-t. Klitopsynsmand Jens Chr. Degn og sandflugtskommissær Thorlund i Jonstrup samlede 1792–93 frø af vilde planter og fremavlede såkorn, der 1796 uddeltes i portioner til landmænd i Saltum, Hune og Jetsmark sogne. Omtrent samtidig begyndte provst Worm i Ingstrup at udså vildplanters frø og modtog herfor en medaille af Det kgl. Landhusholdningsselskab. De nærmest følgende år vandt den nye foderplante hurtigt udbredelse og frø blev solgt til andre egne. O. 1805 dyrkede syv jyske præste- og herregårde årlig 30–50 tdr. land med Blød Hejre til afgræsning og hø (1); samme år skrives »Om den særdeles vigtige Anvendelse af Havregræsset på sandet Jord i Jylland« (2), 1806 anbefales det til lettere jorder og frøhøstens værdi sidestilles med havrens (3). Den kendte landøkonom S. A. Fjelstrup på Sindinggård ved Herning havde 1810 samlet 1/2 pund frø fra et kirkegårdsdige og formerede dem det følgende år til 2 skp.; hans dyrkningsforsøg gav gode resultater, græsset blev især foretrukket af får, og 1816 såede han 10 tdr. land (4). Sædefrøet måtte dog ofte sælges under benævnelser som Dansk Rajgræs, Italiensk Rajgræs og Havregræs, da mange bønder nærede frygt for ukrudtsnavnet hejre (5). 1843 var dyrkningen næsten ophørt i Odense amt, og de fleste andre steder gik man også bort fra Blød Hejre; den figurerer endnu o. 1920 på frøfirmaernes prislistor, nu regnes den for nærmest værdiløs, men er som vildtvoksende meget almindelig (6).

AGER-HEJREN blev før 1800-t dyrket på NJyllands lettere jorder og førtes derfra til andre landsdele (5). O. 1820 avles den af enkelte bønder (7), i visse sjællandske egne fra o. 1825, men var sjælden endnu ved århundredets midte og vandt først efter 1870'erne almindelig udbredelse som fodergræs, ofte sammen med gul fladbælg; nu dyrkes den også til frøavl. Arealet var 1961 61 ha, 1967 31 ha og 1968 kun 10 ha (6, 8), i øvrigt vildtvoksende på marker og langs veje. – På Færøerne (Skuvø) er den blevet plukket som vinterfoder til kvæget (o. 1780; 9).

LITTERATUR: (1) 675 2,1799,348–51 og 5,1805, 161–75,491f; 57c 2,1810,473–77; 102 1838,179; 912 10,1877,330; (2) 322 8,1805,66–68; (3) 675 6,161f; (4) 516 6,1817,379f; (5) 510 3,81f,85; (6) 191 2,286f; (7) 939 1876.1,672; (8) 94 20,1895–96,249; (9) 94 4,1870, 67.

FORVANDLING

Det var en ret udbredt overtro, at rug sået eller

Høhøst med le. Tegning af Frants Henningsen i Ude og Hjemme 19–12–1880.

voksende i for fugtig jord efterhånden blev til hejre, og at den omvendt forvandling indtraf, når hejren var sået i høj og sund jord (1). »På mange agre vokser den undertiden i sådan mængde, at ikke alene landmanden har grund til at tænke, men også lærde og erfarne mænd selv er kommet på den mening, at sæden bliver ved vådt vejrlig til hejre, og denne kan igen i et godt år forandres til god sæd« (1761; 2). – På grund af sin tidligere modning kom hejren ofte til at dominere over rajgræsset o.a. arter i ældre tiders græs- og hømarker, men det blev forklaret med, at »græsserne uddar og bliver til hejre« (3). Landøkonomer var dog fra midten af 1700-t klar over årsagerne: udsæden indeholdt næsten altid hejre, og dens frø kunne bevare spireevnen i flere år; lå de dybt, kom de ved ny bearbejdning af jorden frem, spirede og fik overtaget en våd og kold sommer. »At rug skulle kunne forvandle sig til hejre, som den mindst oplyste landmand har troet, er falsk og strider såvel mod naturens gang som de i denne henseende anstillede forsøg« (4).

LITTERATUR: (1) 514 1,1839,63; 228e 3,86; 825 52; (2) 696 115f; (3) 783b (Loll.); 519 31; (4) 739 1, 1796,555.

Hundegræs, *Dactylus glomeratus*

er med sin ensidigt vendte top af småaks hobet tæt sammen i »nøgler« let kendelig fra de øvrige danske græsser. Vildtvoksende og dyrket over hele landet.

Forleddet i *hundegræs* 1795ff skal sikkert betegne noget nedsættende om den grove, stive og hvas hårede plante (i forhold til mange andre græsser); en ældre forklaring hæftede sig ved, at hunde undertiden æder dette græs og får opkastning bagefter (1), jf. nedenfor. *Hvasgræs* 1767–1865, *nøgleaks* 1793–1804 konstrueret; *fingergræs* 1857, *blågræs* Silkeborgegnen, bladene er blegt blågrønne; *kromand* MJylland sigter vel til de store grove tuer (2).

LITTERATUR: (1) 739 1,545; 880 1809,91f; (2) 689 1,465.

DYRKNING OG ANVENDELSE

De fleste af 1700-t's forfattere betegner hundegræsset som værdiløst; det »kan ikke komme i betragtning til dyrkning« (1796; 1). Ved en fejltagelse fik herredsfoged og justitsråd Carøe i

Hundegræs. (ES).

